

Народни музеј Ниш - National museum of Niš

ЋЕЛЕ - КУЛА THE SKULL-TOWER

Марина Влаисављевић
Marina Vlaisavljević

Ниш - Niš 2015.

издавач
Народни музеј Ниш

publisher
National museum of Niš

за издавача
Славиша Поповић

for publisher
Slaviša Popović

аутор
Марина Влаисављевић

author
Marina Vlasisavljević

технички уредник
Жељко Цајић

technical editor
Željko Cajić

фотографије
Жељко Цајић

photos
Željko Cajić

превод
Ивана Караџић

translated by
Ivana Karadžić

лектор
Маја Новаковић

proofreader
Maja Novaković

штампа
ЈП Службени гласник, Београд

printed by
JP Službeni glasnik, Beograd

тираж
500

500 pcs

Мало је трагичних догађаја у људској историји који се могу назвати прекретницом, тачком од које се мери време пре и после. Један од таквих је и битка на Чегру и подизање Ћеле-куле. Битка на Чегру је представљала прекретницу у, до тада, успешном Првом српском устанку, који је после ње пошао својом силазном путањом. Изградња Ћеле-куле је показала колико завојевач може имати мрачан ум и колика може бити његова осиноност у победи. Али, Ћеле-кула се окренула против свог творца и створила легенду, која је деценијама храбрила обесправљену рају да издржи до дана када ће слобода стићи. Када је Ниш 1878. године извојевао слободу, Ћеле-кула је постала прави симбол страдалништва за највише идеале.

Ово је прича о Ћеле-кули и времену и догађајима који су претходили и довели до њеног настанка. Она говори о тешким и ужасним временима која треба да нам покаже колико треба да ценимо слободу јер кад се она једном изгуби, тешко се поново стиче.

Бурни догађаји који су потресали Европу крајем XVIII века снажно су се одразили на Балкану, где је почео да се рађа снажан национални покрет, који је из темеља променио свест српског народа, дубоко успавану после вишевековног ропства. Аустријско – турски рат 1788-91 (Кочина крајина), у коме су Срби активно учествовали, није у потпуности испунио жељу за слободом. Ипак, корист је била знатна: Свиштовски мир је гарантовао да се Турци неће светити Србима, много оружја је остало у српским рукама, велики број Турака је напустио Србију а преостали су наставили живот у већим градовима. У последњој деценији XVIII века Турска је покушала да реформама заустави неминовни распад. Султан Селим III је дао одређену аутономију Београдском пашалуку, српски кнезови су скупљали порез, зајамчена је слобода вере и трговине. Јаничари, који су представљали сталну претњу реформама и новом државном поретку, присилно су напустили Београдски пашалук и склонили се у Видин. На повлачење их је, борбама вођеним 1797/98, присилила редовна турска војска појачана народном војском, коју су чинили Срби. Ипак, због потребе за унутрашњом стабилношћу, султан је 1799. године дозволио јаничарима повратак у Београдски пашалук. То је био почетак невиђеног безакоња, насиља, отимачине и пљачке. И сам београдски паша је страдао од јаничарске руке. Београдским пашалуком су завладала четворица

There are few tragic events in human history which may be called a turning point, from which time is measured before it and after it. One of such is the Battle on Čegar Hill (Čegar) and construction of the Skull-Tower (Čele-kula). The Battle on Čegar Hill was a turning point in, until then, successful First Serbian Uprising, which afterwards started going downwards. Construction of the Skull Tower is a reflection of how dark the invader's mind and how huge his arrogance in victory may be. However, the Skull Tower turned against its constructor and created a legend that encouraged disempowered commonalty for decades to endure until the day when freedom would come. When Niš won its freedom in 1878, the Skull Tower became a true symbol of martyrdom for the highest ideals.

This is a story about the Skull Tower and times and events that preceded and brought it into the existence. It tells about difficult and terrible times and should show us how much one should cherish freedom because once lost, it is difficult to be regained.

4 The tumultuous events that shook Europe in the late XVIII century were strongly reflected in the Balkans, where a strong national movement began to emerge that has fundamentally changed consciousness of the Serbian people, deeply dormant after centuries of oppression. The Austrian - Turkish war 1788-91 (Kočina krajina), in which the Serbs took an active part, did not completely satisfy their desire for freedom. However, the benefit was significant: Svištovski Peace was a guarantee that Turks will not retaliate Serbs, lots of weapons remained in Serbian hands, large numbers of Turks left from Serbia and those who stayed continued to live in larger cities. In the last decade of XVIII century, Turkey tried by reforms to stop the inevitable breakup. Sultan Selim III granted certain autonomy to Belgrade pashalik, Serbian knezes (local dukes) collected taxes, freedom of religion and trade were guaranteed. The Janissaries, who were a constant threat to reforms and new state order, were forced to leave from Belgrade pashalik and took refuge in Vidin. They were forced to withdraw during the battles led in 1797/98 by regular Turkish army reinforced by national army consisting of Serbs. However, because of the need for internal stability, in 1799 the sultan allowed the Janissaries to return to Belgrade pashalik. That was the beginning of an unprecedented lawlessness, violence, robbery and plunder. The Belgrade Pasha himself was also killed by a the

Сеча кнезова
Slaughter of the knezes

Београдске дахије
Belgrade dahias

Паљење ханова
Ignition of inns

Хајдуци
Haiduks

дахија, јаничарских вођа: Аганлија, Кучук Алија, Мехмед Фочић Ага и Мула Јусуф.

Слободна трговина између Турске и Аустрије омогућила је једном броју виђених Срба да стекну знатно материјално богатство али и да им значајно прошири видике и омогући успостављање економских, политичких и других веза. Самим тим је јачала свест о неопходности снажног отпора турском тлачењу и бездушном искоришћавању. Самопоуздање стечено у претходним борбама, нагло појачана национална свест, нагонска жеља да се сачува голи живот и опстанак, довели су до високе спремности за отпор Турцима. Јаничарски терор се све више појачавао. По Шумадији су се јављале многе хајдучке чете.

Турци који су били одани султановим реформама подржали су решеност Срба да се обрачунају са јаничарима и њиховим вођама, дахијама. Отворена побуна била је на видiku. Предосећајући невољу и знајући одакле им прети највећа опасност, дахије су наредиле да се погубе највиђенији српски кнезови и свештеници. У јануару 1804. године почели су са извршењем свог плана, чији циљ је био да се српски народ обезглави и без вођа врати у првобитно стање летаргије и послушности. На превару су убијени Алекса Ненадовић, Илија Бирчанин, Хаџи Ђера, Хаџи Рувим и многи други српски одличници. У народу је то остало запамћено као сеча кнезова.

Та акција није произвела реакцију какву су јаничари очекивали. Уместо страха и ужаса, који ће паралисати српску рају, сеча кнезова изазвала је снажну жељу за тренутном и бескомпромисном осветом. Преостали народни прваци су се састали на Сретење, 2/15. фебруара 1804. године у Орашцу где су донели одлуку о дизању устанка и проглашењу Карађорђа вођом. Устанак се као пламен раширио по целом Београдском пашалуку. Паљени су турски ханови, убијани јаничари и спречавана турска пљачка. Из својих тврђава, јаничари су покушали да зауставе устанак дајући обећања и нудећи уступке. Са Карађорђем није било компромиса. За два и по месеца устаници су борбом ослободили 10 од 12 нахија Београдског пашалука. Бројна војска, добро организована и вођена, полетна и у победничком налету невиђеном брзином је ослобађала од Турака своју отаџбину.

Такав брз развој догађаја превазишао је оквире буне против

Janissaries. Belgrade pashalik was ruled by four dahlias, the Janissary leaders: Aganlija, Kučuk Alija, Mehmed Fočić Aga and Mula Jusuf.

Free trade between Turkey and Austria enabled a number of prominent Serbs to gain significant material wealth but also to expand significantly their horizons and to enable establishment of economic, political and other relations. Accordingly, awareness of the necessity of a strong resistance to Turkish oppression and heartless exploitation was growing. Self-confidence gained in previous battles rapidly increased national awareness and instinctive desire to preserve one's life and survival have resulted by high readiness to resist the Turks. The Janissary terror was intensified. In Šumadija appeared many "haiduk" companies.

Turks who were loyal to the sultan's reforms supported determination of Serbs to confront the Janissaries and their leaders, dahias. An open rebellion was in sight. Sensing the trouble and knowing where the biggest threat would come from, dahias ordered execution of the most prominent Serbian dukes and priests. In January 1804, they began with execution of their plan, which goal was to behead the Serbian people and without leaders, to return them to the previous state of lethargy and obedience. Aleksa Nenadović, Ilija Birčanin, Hadži Đera, Hadži Ruvin and many other Serbian prominent men were killed by deception. People remembered that event as Slaughter of the knezes (local dukes).

8

That action did not cause reaction as the Janissaries expected. Instead of fear and horror that would paralyze the Serbian commonalty, the Slaughter of the knezes provoked a strong desire for immediate and uncompromising revenge. The remaining national leaders met on the Candlemas on 2nd/15th February 1804 in Orašac, where they made a decision to start the uprising and proclaim Karadjordje (Karadžorđe) the leader. The uprising spread like flames throughout the Belgrade pashalik. Turkish hans (inns) were burned, the Janissaries were killed and Turkish plundering was being prevented. From their fortresses, the Janissaries were trying to stop the uprising by giving promises and offering concessions. But there was no compromise with Karadžorđe. For two months and a half, the rebels, fighting, liberated 10 of the 12 nahias in Belgrade pashalik. Numerous army, well organized and managed, enthusiastic and in a winning rush, very quickly was liberating their homeland from the Turks.

Such fast development of events surpassed the scope of

дахија. Вође устанка су биле свесне да без помоћи са стране не могу да очекују већи успех. Оружје, муниција, новац, стручна помоћ за вођење устанка и формирање нове власти и младе државе били су преко неопходни. Обраћање Аустрији је било безуспешно. Устаничке вође су у септембру 1804. послале делегацију код руског цара, тражећи од њега да помогне устанак.

Турска влада није правовремено схватила размере и могуће последице устанка. Одговарало јој је да се српски устаници, за њен рачун, обрачунају са одметнутим јаничарима. Интернационализација сукоба није одговарала Порти и султан је послао војску из Босне да реши ситуацију. То није донело резултата, осим што су дахије изгубиле животе.

Осокољени дипломатском подршком Русије и снагом своје војске, устаничке вође су одлучиле да очисте од Турака цео пашалук. Победа је сустижала победу. Схвативши да не може да контролише ситуацију султан шаље војску да умири рају, али турска војска стиже само до Иванковца а одатле се малобројни преживели враћају поражени.

Упоредо са војничким победама приступило се и организацији власти. Ускраћен је порез Порти. И даље су се низали војнички успеси. Дан за даном, месец за месецом, година за годином ређали су се Мишари и Делигради, ослобађани Параћин и Ражањ и Крушевац и многи други градови; ослобођен је и Београд.

Русија је почела рат са Турском што је снажно одјекнуло међу Србима и дало им нови подстицај. Обећана независност је дала крила српској војсци. И даље су се ређали војни успеси. Али, рат са Наполеоновим снагама присилио је Русију на примирје, које је потрајало до 1809. године. Амбициозни руски ратни план је имао утицаја и на српско руководство. У жељи да што више српских крајева буде што брже ослобођено, не сагледавши правилно снагу Турске, устаници своју војску деле у неколико одреда и шаљу у различите правце. Неки од одреда су имали почетног борбеног успеха, поготово Карађорђевић на правцу према Сјеници. Одред, који је кренуо према Нишу, доживео је тежак пораз што је запретило да моментално компромитује све резултате дугогодишње борбе. Тренутним прекидом напредовања и концентрацијом снага Карађорђе је успео да заустави Турке, али је овај пораз имао

uprising against dahias. The upraising leaders were aware that without additional assistance they could not expect greater success. Weapons, ammunition, money, technical assistance for conduct of the uprising and formation of a new government and young state were more than needed. Addressing Austria was unsuccessful. The upraising leaders in September 1804 sent a delegation with the Russian emperor, asking him to help the uprising.

The Turkish government did not timely realize size and possible consequences of the uprising. It was suitable for it that Serbian rebels, for Turkish account, deal with apostate Janissaries. Internationalization of the conflict was not suitable for Porta and the sultan sent an army from Bosnia to resolve the situation. It did not bring any results, except that the dahias lost their lives.

Encouraged by the Russian diplomatic support and strength of their army, the uprising leaders decided to clear from Turks the whole pashalik. A victory came after victory. Realizing that he could not control the situation, the sultan sent an army to calm down the commonalty, but the Turkish army arrived only to Ivankovac, from where only few survivors returned defeated.

Simultaneously with military victory, organization of government also started. The tax was denied to Porta. Military successes continued. Day after day, month after month, year after year, followed Mišar and Deligrad battles, liberation of Paraćin, Ražanj and Kruševac as well as of many other cities; Belgrade was also liberated.

Russia began the war with Turkey, which strongly reverberated among the Serbs and gave them new incentive. The promised independence gave wings to the Serbian army. The military successes continued. However, the war with Napoleon's forces forced Russia to truce, which lasted until 1809. The ambitious Russian war plan also had impact on Serbian leadership. Wishing to liberate quickly as many Serbian regions as possible, without having evaluated properly the Turkish force, the rebels divided their army into several detachments and sent them in different directions. Some of detachments had initial combat success, especially the one of Karađorđe, in direction towards Sjenica. A detachment that moved towards Nis suffered a heavy defeat, which threatened to compromise immediately all results of the many-years struggle. With an immediate interruption of progress and concentration

Портрет војода Карађорђа
Portrait of Vožd Karadžorđe

Збор у Орашцу
Assembly in Orašac

Печат Правитељствујућег Совјета Сербског
Stamp of Pravitel'stvujuščij Sovjet Serbskij
(government-like body)

Застава регуларне устаничке војске
Flag of the regular uprising army

несагледиве последице на морал српске војске. Повлачењем Руса, морал код устаника је нагло опадао. Несугласице и неслога међу вођама све су више избијале на видело. Русија се борила са Наполеоном и није обраћала пажњу на свог малог савезника. Турци су успели да сломе устанак и поново да завладају Београдским пашалуком а вође устанка, заједно са Карађорђем су емигрирале. Битка на Чегру се показала као прекретница Првог српског устанка.

Стратејски положај Ниша као велике и значајне раскрснице и тачке са које су кретали многи турски походи био је потпуно јасан устаничком вођству. Због тога је према њему упућен одред који је бројао око 16.000 устаника, предвођен Милојем Петровићем. Устаници су 15/27. априла запосели обронке брда северно од Ниша, између Матејевачке и Комренске долине. Вероватно не располажући правим информацијама о снази турске војске у граду, уместо да искористе изненађење и одмах пређу у напад, устаничке вође су одлучиле да се на достигнутој линији укопају и тако сталном претњом паралишу живот у граду и повременим испадима пресеку комуникацију гарнизона са околином.

Према неким изворима до несугласица између вођа појединих одреда и Милоја Петровића је дошло одмах по доласку пред Ниш. Те несугласице и свађе су се наставиле све време напада. Сматра се да је основни узрок тих несугласица скромна војничка способност Милоја Петровића, који је био утицајан политички фактор, док је Петар Добрњац сматран много бољим стратегом.

Српске снаге су се распоредиле у неколико шанчева: деснокрилним је командовао Илија Барјактаревић, војвода параћински, предњим централним на Чегру командовао је Стеван Синђелић, војвода ресавски, централним на Равништу командовао је Милоје Петровић, левокрилним на Белом Брегу командовао је војвода Петар Добрњац, уз кога је био хајдук Вељко. Резерва, коју је чинило око 2.000 пешака, којом је командовао Пауљ Матејић, била је распоређена на Теменом Врху.

Шанчеви су уређивани скоро месец дана. Коље је пободено око њих, а затим насута земља. Шанчеви су били припремљени за кружну одбрану а посебно предњи централни, који је био најближи Нишу, у коме су били Ресавци са Синђелићем на челу. Са брда Чегар пружа се одличан видик на пут који од Ниша води према

of his forces, Karađorđe managed to stop the Turks, but this defeat had devastating consequences on the Serbian army morale. With withdrawal of Russians, the rebels' morale was rapidly declining. Disagreements and discord among leaders became more and more obvious. Russia fought with Napoleon and did not pay any attention to its small ally. The Turks managed to break the uprising and to rule the Belgrade pashalik again while the uprising leaders, together with Karađorđe, emigrated. The Battle of Čegar proved to be the turning point of the First Serbian Uprising.

Strategic position of Niš as a big and significant intersection and point from which many Turkish invasions started, was completely known to the uprising leaders. Therefore, a detachment which numbered about 16.000 rebels led by Miloje Petrović, was sent there. On 15/27th April, the rebels occupied slopes of the hill north of Niš, between Matejevačka and Komrenska valley. Probably lacking proper information about strength of the Turkish army in the city, instead of taking advantage of surprise and immediately attack, the uprising leaders decided to entrench at the line they had reached and so, by constant threat, to paralyze life in the city and with occasional attacks to brake the garrison communication with surroundings.

16

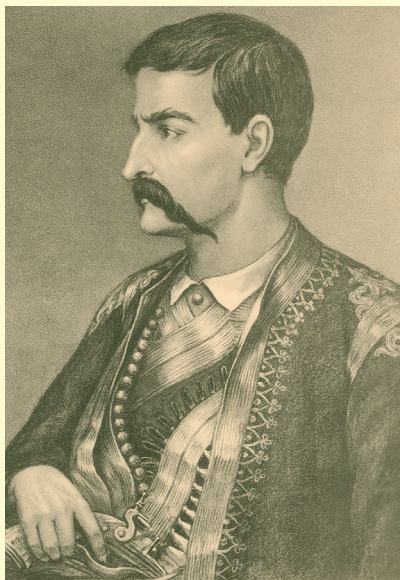
According to some sources, disagreement between leaders of some detachments and Miloje Petrović occurred immediately after the arrival before Niš. Those disagreements and quarrels continued all the time during the attack. It is believed that the main cause of disagreements was a modest military capability of Miloje Petrović, who was an influential political factor, while Petar Dobrnjac was considered to be a much better strategist.

Serbian forces were deployed in several trenches: the right-wing was commanded by Ilija Barjaktarević, a duke of Paraćin, the front-central on Čegar hill was commanded by Stevan Sindelić, a duke of Resava, the central one on Ravnište was commanded by Miloje Petrović, the left-wing on Beli Breg was commanded by the duke Petar Dobrnjac, with whom was Hajduk Veljko. The reserve consisting of about 2.000 infantrymen that was commanded by Paulj Matejić, was deployed on Temeni Vrh.

The trenches had being built for almost a month. Stakes were stuck into the ground and then land was put over them. The trenches were made for a circular defense, especially the front-central one, which was the closest to Niš, where Resava forces were positioned,

Пауљ Матејић
Paulj Matejic

Стеван Синђелић
Stevan Sindjelic

Хајдук Вељко Петровић
Haiduk Veljko Petrovic

Петар Добрњац
Petar Dobrnjac

Стеван Синђелић пуца у барутану
Stevan Sindjelic shoot into gunpowder

Султан Махмуд II
Sultan Mahmud II

Ахмед Хуршид-паша
Ahmed Hurshid-pasha

Турски спахија
Turkish landowners

Сићевачкој клисури. Устаници су изводили повремене препаде, чиме су угрожавали град. На утврђивању шанчева је изгубљено драгоцено време. Турци су се консолидовали у граду, добили појачања, извидили устаничке положаје и вероватно сазнали за суревњивости међу српским командантима.

Ишчекивање одсудног боја створило је велику нервозу. Хуршид-паша, искусни турски командант, непосредно пре напада је послао један мањи одред према Књажевцу, чиме је испровоцирао да се део српских снага предвођених Хајдук Вељком и Петром Добрићем одвоји и упути у том правцу. Ово ратно лукавство је значајно ослабило српске позиције.

Хуршид-паша је одлучио да концентрисаним снагама напада појединачне српске шанчеве. Први на удару је био чегарски положај. Артиљерија се налазила на обронцима Виника, одакле је дејствовала по Синђелићевом шанцу. Напад је почео у зору 19/31. маја. Добро организованом и силовитом турском нападу храбро и срчано су се одупрели Ресавци. Лешеви Турака и њихових коња су испунили опкоп. Турци су успели да продру у шанац и тада су наступили тешки тренуци за Синђелића и његове храбре борце.

Све то су немо и ужаснуто посматрали устаници из других шанчева. Милоје Петровић није дозволио да се Синђелићу пружи помоћ.

Суочен са безизлазном ситуацијом Синђелић испуљује хитац из кубуре у барутни магацин. Страшна експлозија разара шанац, испуњен помешаним Србима и Турцима. Храбри наследник косовских јунака, Синђелић је изабрао „царство небеско” и у смрт повео и многе Турке. Својом жртвом покушао је да заустави неминовно. Видевши шта се догодило са Синђелићем и његовим Ресавцима, устаници су напустили положаје и почели повлачење према Делиграду. Искористивши пометњу, Турци су наставили гоњење и тешко поразили устаничку војску наневши јој велике губитке.

Сликовит опис битке даје Милан Ђ. Милићевић:

„Синђелић је тога дана био змај а не човек: куд он није доспевао за један једини часак! Све је видео, свуд је трчао, свакоме помагао, па кад већ види да Турци мртвим лешинама испунише ровове око шанца, и преко мртвих живи стадоше ускакати у шанац и тући се кундачки и гушати се са Србима, он онда отвори капију на шанцу, и рече својима: - Спасавajte се, браћо, ко хоће и ко може!

headed by Sindelić. From Čegar hill one has an excellent view of the road that leads from Niš to Sićevo gorge. The rebels would conduct occasional attacks by which they threatened the city. Precious time was lost on fortifying the trenches. The Turks consolidated in the city, got reinforcement, reconnoitered the rebels' positions and probably found out about rivalry among the Serbian commanders.

Expectation of decisive battle created huge anxiety. Hurshid-pasha, an experienced Turkish commander, immediately before the attack sent a smaller squad towards Knjaževac direction, by which he provoked a part of the Serbian forces led by Hajduk Veljko and Petar Dobrnjac, to separate and go to that direction. That war stratagem significantly weakened Serbian positions.

Hurshid-pasha decided, by concentrated forces, to attack individual Serbian trenches. The first one to be attacked was the Čegar position. The artillery was located on Vinik slopes, from where it fired at Sindelić's trench. The attack started at the dawn on 19/31st May. Resava fighters courageously and wholeheartedly resisted well-organized and forceful Turkish attack. Corpses of Turks and their horses filled the moat. The Turks managed to penetrate into the trench and then Sindelić and his brave soldiers faced difficult moments.

Silent and horrified, rebels from other trenches watched all that. Miloje Petrović did not allow any assistance to be provided to Sindelić.

Faced with a hopeless situation, Sindelić fired a shot from his flintlock pistol into a gunpowder storehouse. A terrible explosion destroyed the trench, which was filled with Serbs and Turks, mixed. Brave successor to the Kosovo heroes, Sindelić has chosen "the Kingdom of Heaven" and led to death many Turks. By his sacrifice, he tried to stop the inevitable. Having seen what happened to Sindelić and his Resava fighters, the rebels left their positions and began to retreat towards Deligrad. Taking the advantage of confusion, the Turks continued prosecution and severely defeated the uprising army, inflicting heavy losses on it.

A picturesque description of the battle gives Milan Đ. Milićević: *"Sindelić was a dragon, not a man, on that day: within a single moment he could reach any spot! He saw everything, he ran everywhere, he helped everyone, and when he saw that Turks had filled with dead corpses ditches round the trench, and over the dead, those who were alive started*

А сам оде на средину свог шанца где му је стајала џебана. Извади пиштољ иза појаса, потпуши га поново, па стаде гледати шта около бива. Срби су били пометени у свим шанчевима; око Стевана су се гушали, мртви и рањени и Срби и Турци. Стеван погледа још једном лепи Ниш, погледа у небо, спусти очи на оно својих другова који се још очајнички бораху око њега, и кад врази са свих страна густим гомилама наступили к њему, Стеван свој пиштољ скреса у џебану.”

Према Вуку Карацићу битка се одиграла овако:

„Турци ударе на ресавски шанац на јуриш и Ресавци су се јуначки борили... Једни су Турци падали, а други су преко њих ишли унапредак, и тако кад се опкопи испуне мртвима, живи преко њих навале у шанац и стану се са Србима бити кијачки, сјећи и бости сабљама и ножевима, чупати за вратове... И тако изгину сви Ресавци, којих је, као што се овде говорило било око 3.000.

Без обзира да ли је пораз српске војске био последица унутрашњих слабости, раздора, лошег командовања, недостатка иницијативе или велике надмоћи турске војске, последице су биле несagleдиве. Укупни српски губици рачунају се на око 4.000 људи. Заустављен је напад на свим правцима и српска војска је прешла у дефанзиву, која је 1813. проузроковала крах устанка.

Опијен победом и у жељи да султану пошаље ужасни знак свог тријумфа Хуршид-паша је наредио да се главе погинулих српских јунака одсеку и донесу у град. Обећао је посебну награду за тај грозни чин: за сваку српску главу 25 гроша. Турчије из Ниша и околине су одрале главе и кожу испуниле памуком. Такви страшни симболи су послати у Истамбул, да покажу како се са побуњеном рајом треба обрачунати. То није био крај и врхунац садизма. Решен да за сва времена заплаши хришћанску рају и покаже им своју свирепост Хуршид-паша је одлучио да од лобања озида кулу.

Хуршид-паша је за место изградње куле изабрао узвишење поред Цариградског друма, источно од тадашњег града, недалеко од Стамбол капије. Тим путем су пролазили многи путници, разносећи на далеко причу о страшној кули и невиђеној турској суровости. За рају је кула представљала опомену и претњу, а за Турке симболизовала тријумф.

Многи путописци су пролазећи поред Ћеле-куле, оставили записе ужаснути варварством Турака. Један од њих, француски

jumping into the trench, fighting with gunstocks and wrestling with Serbs, then he opened the trench gate and said to his people:

- Let us save ourselves, my brothers, whoever wants so and can!

And he, himself, walked to the center of the trench, where his džebana (cebhanë) (a gun powder magazine) stood. He took the gun out of his belt, refilled it again and started watching what was happening. Serbs were distracted in all trenches; round Stevan wrestled, dead and wounded both Serbs and Turks. Once again, Stevan glanced the beautiful Niš, looked at the sky, lowered his eyes on his comrades who desperately fought around him, and when devils, from all sides, in dense crowds, started coming towards him, Stevan fired his gun into the džebana."

According to Vuk Karadžić, the battle occurred as follows:

"The Turks rushed into the Resave trench, in assault, and Resava fighters fought bravely...Some Turks were falling down while others went forward over them, so when the moats were filled with the dead, the living ones rushed over them into the trench and started fighting with the Serbs, cutting and stabbing with sabers and knives, grabbing one other by their throats... Thus all Resava fighters, who were said to be about 3.000, perished."

24

Regardless the fact whether the Serbian army defeat was result of internal weakness, discord, poor command, lack of initiative or huge superiority of the Turkish army, the consequences were devastating. Total Serbian losses have been calculated at about 4.000 people. The attack in all directions was stopped and Serbian army took the defensive, which in 1813 caused the crush of the uprising.

Indulged in his victory and wishing to send the Sultan horrible sign of his triumph, Hurshid-pasha ordered heads of the Serbian fallen heroes to be cut off and brought to the city. He promised a special reward for that awful act: for every Serbian head - 25 gross. Furriers from Niš and surroundings skinned the heads and filled them with cotton. Such terrible symbols were sent to Istanbul, to show how one should deal with the rebelled commonalty. That was not the end and climax of sadism. Determined, once forever, to intimidate the Christian commonalty and to show them his cruelty, Hurshid-pasha decided to build a tower from the skulls.

Hurshid-pasha has chosen the tower construction site to be a hill next to the Constantinople road, east of the city then, not far from the Stamboul gate. Many travelers used to pass down that road, spreading

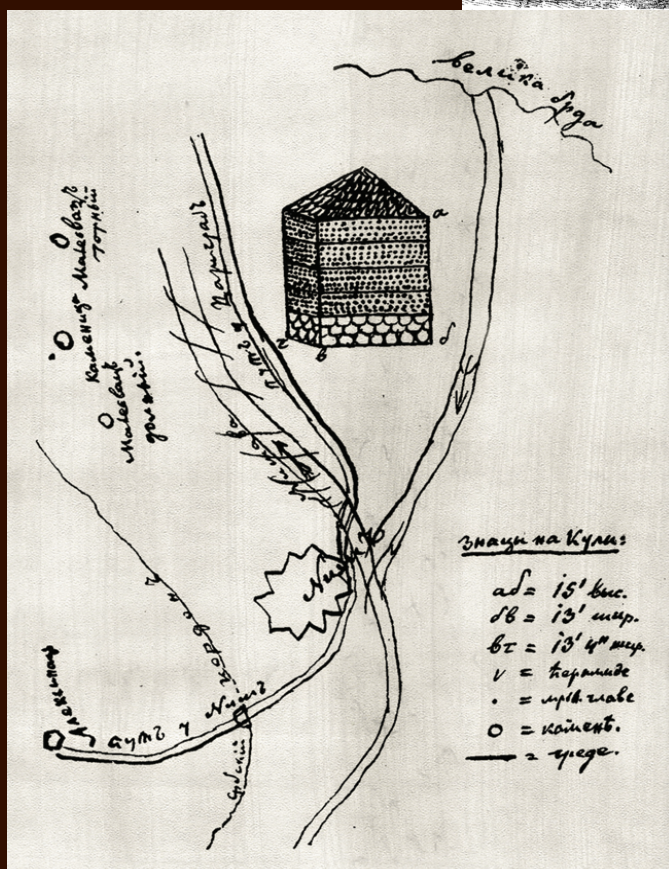
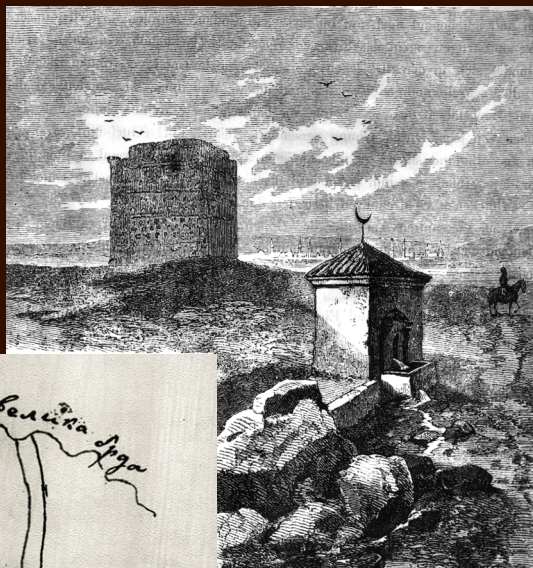
песник Ла Мартин је оставио речито сведочанство. Његов опис даје веома аутентичну слику, ако изузмемо број лобања, који је, вероватно ужаснут Кулом, преувеличао:

„... био сам измакао на коњу, за једно пола часа, испред каравана. Сунце је жегло; отприлике на једну миљу од вароши, ја угледах једну широку белу кулу где се уздиже усред равнице, блистајући се као пароски мрамор. Стаза ме је к њој водила; ја јој приђох ближе, и давши једном турском детету које је ишло са мношћом коња да га придржи, седох у хлад од куле да мало отпочинем. Тек што сам сео, кад, подигавши очи на споменик у чијем сам хладу био, видех да су његови зидови, за које ми се учинило да су саграђени од мрамора или од белог камена, начињени од људских лобања правилно поређаних. Те лобање и та човечија лица, огољена и побелела од кише и сунца, облепљена с мало малтера, образовала су потпун славољук који ме је заклањао од сунца; може их имати петнаест до двадесет хиљада; на неким је још била заостала коса и лепришала се на ветру као лишај или маховина; јак и свеж поветарац дувао је с планине, и продирући у многобројне шупљине глава, лица и лобања, изазивао је у њима тужно и жалосно звиждање. Никог није било ту да ми објасни тај дивљачки споменик; дете које је држало за узду два коња, играло се ситним отпацима лобања, што су се распале у прах испод куле; ја сам био тако посустао од умора, врућине и дремежа, да сам заспао наслонивши главу на тај зид од одсечених глава. Кад сам се пробудио, ја видех око себе караван и више турских коњаника који су дошли из Ниша да ме дочекају у варош; они ми рекоше да су то главе оних петнаест хиљада Срба које је паша поубијао у последњем српском устанку. Ова равница била је поприште смрти тих храбрих српских устаника, а овај споменик њихова гробница. Ја поздравих оком и срцем остатке тих јуначких људи, чије су одсечене главе постале камен темељац независности њихове отаџбине. Србија, у коју ћемо да ступимо, сада је слободна, и песма слободе и славе одјекивала је у кули Срба који су умрли за своју земљу. Ускоро ће и сам Ниш бити њихов. Нека сачувају овај споменик! Он ће научити њихову децу шта вреди независност једног народа, показујући им по коју су је цену њихови очеви откупили.”

the story of the terrible tower and unprecedented cruelty of the Turks. For commonalty, the tower represented a warning and a threat, and for the Turks it symbolized triumph.

Numerous travel-writers, passing by the Skull Tower, left their records horrified by barbarism of the Turks. One of them, a French poet Lamartine, left his eloquent testimony. His description gives a very authentic picture, with exception of number of the skulls; probably horrified by the tower, he exaggerated: *"... on my horse, I was ahead of the caravan for about half an hour. The sun was hot; approximately one mile away from the town, I saw a broad white tower rising in the middle of the plain, glittering like Piroshky marble. The path led me towards it; I came closer to it and giving my horse to a Turkish child who was with me to hold it, I sat down in the tower shade to rest for a while. Just as I sat down, when, lifting my eyes up to the monument at which shade I was, I saw that its walls, which seemed to be built of marble or white stone, were made from human skulls lined up correctly. Those skulls and human faces, skinned and turned white from the rain and sun, plastered with little mortar, formed a complete triumphal arch hiding me from the sun; there may be fifteen to twenty thousand of them; on some there was still some hair left fluttering on the wind like lichen or moss, strong and fresh breeze blew from the mountains, and penetrating into the numerous cavities of heads, faces and skulls, produced sad and pitiful whistling inside them. There was no one there to explain me that savage monument; the child who was holding the reins of two horses, played with tiny remains of the skulls which had disintegrated into dust beneath the tower; I was so weak from fatigue, heat and slumber, that I fell asleep leaning my head on that wall made of the cut off heads. When I woke up, I saw around the caravan and several Turkish horsemen who came from Niš to welcome me to the town; they told me that they were the heads of those fifteen thousand Serbs whom the Pasha killed in the last Serbian Uprising. This plain was the death scene of those brave Serbian rebels and that monument was their grave. I greeted with my eyes and heart the remnants of those heroic people, whose severed heads became the cornerstone of their homeland independence. Serbia, into which we shall step, is now free, and the song of freedom and glory resonated in the tower of Serbs who died for their country. Soon, Niš will be theirs. They should preserve this monument! It will teach their*

Цртеж Феликса Каница
Drawing of Felix Kanitz

Запис професора Исидора Стојановића
Description of professor Isidor Stojanovic

Споменик Стевану Синђелићу
Monument to Stevan Sindjelic

Беле-кула након ослобођења
Skull-tower after the liberation

Професор Исидор Стојановић је дао објективан изглед куле, без песничке емоције:

„Кула је четвороугална, висока је око 15 стопа, а у страни с пута цариградска и у противположеној широка је или дугачка 13 стопа, и 4 палца; с друге две стране дугачка је од прилике 13 стопа. Има око 56 реди глава, а у сваком по 17, дакле свега 952 главе. Лице куле од цариградског друма к овом противположено има у она 4 одјеленија где стоје главе. Кула је покривена ћерамидом,но кров је сада у рђавом стању.“

Основна турска идеја је била да Кула представља вечити симбол страха и стално подсећа рају шта ће јој се десити ако се поново побуни. Свака нада морала је бити угушена. Временом, Кула је постала легенда, која је позивала на отпор, на освету, појачавала жељу за слободом, вечити подсетник да суживота са крвником нема и да ће доћи дан када ће престати ропство. Народ је песмом опевао чегарске јунаке и њихову тужну судбину. Тајно, ноћу, раја је вадилa лобање и достојно их сахрањивала.

Феликс Каниц, научник и путописац, који је више пута посећивао Ниш, у свом делу „Србија” даје опис Ћеле-куле:

29

“...Да би раја трајно имала пред очима узалудност својих надања која је везивала Србију, паша је у свим местима око Ниша расписао посебан порез чији је износ употребио да југоисточно од Ниша, на цариградском путу, подигне онај злогласни и језиви поднички споменик Ћеле-кулу, у коју је уградио лобање Синђелићевих Срба који су смрт претпоставили ропству ...Када сам је при месечини једне тихе ноћи у јуну 1860, са Ромулом Ландинијем први пут посетио, у зидовима се и после педесетогодишњег распадања и опадања још видело шеснаест редова са по шеснаест руна за главе, дакле, 1024 рупе. Саме лобање су скоро потпуно нестале. Њих је у тамним ноћима српско становништво из околних села једну по једну вадило и сахрањивало у посвећену земљу. Попевши се прво на докаторова рамена, успузао сам се до највишег реда и из њега извукао можда последње реликвије за успомену на херојску жртву храбрих српских бораца... Ћеле- кулу сам поново видео 1864. и 1870. године. Основне контуре су се само незнатно измениле – неки хуманији гувернери били су вољни да је збришу са лица земље, али из страха од нишке муслиманске светине

children how valuable freedom of one nation is, reminding them of the price their forefathers paid for it.”

Professor Isidor Stojanović gave an objective description of the tower, without a poetic emotion:

“The tower is quadrangular, about 15 feet high, and on the side positioned next to the road to Constantinople it is round 13 feet and 4 thumbs long or wide; on the other side it is about 13 feet long. There are in total round 56 rows of heads, 17 in each row, so in total 952 heads. The tower front side positioned from the road to Constantinople, has those four rooms where the heads have been placed. The tower is covered with tiles, but the roof is in bad condition today.”

The basic Turkish idea was that the Tower should represent an everlasting symbol of fear, constantly reminding the commonalty of what may happen to them in case they rebel again. Every hope had to be suppressed. In time, the Tower became a legend calling for resistance, revenge, increasing a desire for freedom, an eternal reminder that there is no co-existence with the oppressor and that the day will come when slavery will disappear. The people in their songs sang about the Čegar heroes and their sad fate. Secretly, at night, the commonalty took out the skulls and buried them with dignity.

30

Felix Kanitz, a scientist and travel-writer, who has visited Niš several times, in his book “Serbia” gives description of the Skull-Tower: *“...In order that commonalty should permanently have before their eyes futility of their hopes in relation to Serbia, Pasha introduced a special tax in all places round Niš, the amount of which he used to build, in the south east from Niš, on the road to Constantinople that infamous and dreadful monument, the Skull Tower, into which he put the skulls of Sindelić Serbs, who preferred death rather than slavery...When I first visited it, on the moonlight, at one quiet night in June 1980, with Romul Ladini, in its walls, even after fifty years of decay and decline, one could see sixteen rows with sixteen holes for heads in each, in total 1024 holes. The skulls almost completely disappeared. At dark nights, Serbian population from the surrounding villages would take them out, one by one, and buried them into the sanctified land. Climbing the doctor's shoulders first, I crawled up to the highest row and pulled out of it perhaps the last relics for the memory of heroic sacrifice of the brave Serbian fighters...I saw the Skull Tower again in 1864 and*

одустали су од исказивања такве пажње према хришћанском становништву. Мехмед-паша је 1860, тако рећи ради оправдања што није успео да uklони овај варварски споменик, подигао поред њега једну чесму, чија бистра изворска вода треба да пружи освежење и Турцима и хришћанима. Године 1864. је поред Куле подигнут један мали конак, у којем су прихватани високи турски функционери пред њихов улазак у Ниш...”

Теле-кула је изграђена од камена, малтера и греда. У основи је била висока око 4,5 метра са основом 4,15 x 4 метра. Зидови су дебели око пола метра. У свеже набацан малтер, са спољне стране, уграђиване су главе, у правилним редовима, којих је четрнаест. У сваком реду, на сваком зиду, налазило се 17 глава српских мученика. Укупно су уграђене 952 главе.

Током година зуб времена чинио је своје. Многе главе су извађене и сахрањене, неке су однете да би биле јединствени сувенир, а неке су пропале од киша, мразова и ветрова. Кула је пропадала али је задржала своје страшне атрибуте. Једно време либералнији турски званичници су размишљали да кулу сруше, али су, због могуће реакције муслиманске градске светине, од тога одустали.

Неми сведок деценијске борбе за слободу дочекао је ослободиоце 1878. године. Палим јунацима пошту су одали храбри српски борци, на челу са кнезом Миланом Обреновићем. Родољубиви нишки грађани су исте године прикупили средства и изградили надстрешницу и оградили Кулу, чиме су спречили њено даље пропадање. Тиме су показали да је жеља за слободом увек била изнад турске осигурованости, да је љубав према домовини била изнад страшне суровости, да је нада у правду Божију била изнад тираније.

Поштовање сени Синђелићевих ратника исказано је 1892. године, подизањем скромне капеле над читавом кулом. За тај подухват скупљени су народни прилози који су још једном показали како Срби поштују своје претке и њихову велику жртву. Капелу је пројектовао цењени архитекта Димитије Леко из Београда.

Капелом је Кула заштићена од спољних утицаја, али штетни утицаји влаге и температуре нису у потпуности отклоњени. Сам објекат је урађен са основом у облику крста. Улазни тремови, са порталима, изнад којих су отворене розете у зидовима, постављени су на завршницама кракова крста основе. Кровна конструкција је осмоугаоне основе, а на

1870. The basic contours have only slightly changed – some more human governors were willing to wipe it off the face of the earth, but fearing from the Niš Muslim mob, they withdrew from expressing such an attention towards the Christian population. Mehmed Pasha in 1860, in order to justify himself for failing to remove this barbaric monument, erected next to it a fountain, which clear spring water should provide refreshment both to the Turks and Christians. In 1864, next to the Tower one small doss house was built, where high Turkish officials were accepted before their entry into Niš ... “

The Skull Tower was built out of stone, mortar and beams. Basically, it was around 4.5 meters high with a base 4.15 x 4 meters. The walls are half a meter thick. Into freshly put mortar, from the outside, the heads were built, in regular rows, which is fourteen. In every row, on every wall, there were 17 heads of Serbian martyrs. In total, 952 heads were built-in.

32 Over the years, time has taken its toll. Many heads were removed and buried, some have been taken away to become a unique souvenir, and some were destroyed by rain, frost and wind. The tower was falling apart but it kept its horrible attributes. At one time, more liberal Turkish officials thought of destroying the tower, but, due to the potential reaction of the Muslim city mob, they gave up that idea.

A silent witness to the decades-long struggle for freedom welcomed the liberators in 1878. The fallen heroes were paid respect by brave Serbian fighters, led by Prince Milan Obrenović. Patriotic Niš citizens in the same year raised funds and built a canopy and fenced the Tower, such preventing its further decay. Thus, they showed that the desire for freedom has always been above the Turkish arrogant power, that love of the country was beyond the horrible cruelty that hope in the God's justice was over the tyranny.

Respect to Sindelić warriors' shadows was paid in 1892 by erecting the humble chapel above the entire tower. For this purpose, national contributions were raised, which once again showed how the Serbs honor their ancestors and their great sacrifice. The chapel was designed by the esteemed architect Dimitrije Leko from Belgrade.

The chapel protects the Tower from external influences, but damaging effects of moisture and temperature were not fully resolved. The building itself was built with base in the shape of a cross. The entrance porches, with portals, above which are open rosettes in the walls, were

самом врху се налази крст. Капела затвара некадашњи поглед на кулу и сада је немогуће доживети њену некадашњу визуру.

Током постојања капела и цео споменик су доживели више реконструкција. Поводом стогодишњице Првог српског устанка постављене су спомен плоче посвећене Карађорђу и српским устаницима и Ла Мартинова порука о чувању овог објекта за спомен будућим генерацијама, на српском и француском језику. Током 1937. године извршена је конзервација, која није донела жељене резултате јер није извршена довољно стручно. Вајар Славко Милетић је 1938. године израдио бисту Стевана Синђелића, која је постављена испред улаза у капелу. Јако назначене црте одлучности и борбености красе јунаково лице, које је окренуто према Чегру, у то време видљивом са те позиције. Биста је постављена на постолје на коме се налази бронзани рељеф истог аутора на коме је представљана тешка борба, која је на Чегру вођена као и пригодан текст о Чегру и Синђелићу.

После Другог светског рата цео комплекс је солидно заштићен и конзервиран. Поводом прославе 180-годишњице Чегарске битке 31. маја 1989. године, уређен је простор око Телескуле и обновљена је сама капела.

Данас се на Телескули налази 59 лобања храбрих јунака из Ресаве, који су своје животе положили за слободу српског народа. Међу њима је, по легенди, и глава Стевана Синђелића. Њихови животи су се угасили у напону снаге, са једном речју на уснама: слобода. Жеља завојевача да заплаши и отклони сваку жељу за отпором се окренула против њега самог. Телескула и данас представља пример невиђене храбрости и родољубља и врело са кога се многе генерације нападају најбистријим осећањима према својој земљи и народу.

У миру и тишини капеле своје бескрајне дане проводе Синђелић и његови борци, пали али незаборављени. Посетиоце овог јединственог споменика мора узбудити и потрести прича о њима, али и покренути на размишљање о снази родољубља, о љубави за слободу, свесном жртвовању за високе принципе и циљеве као и о племенитости и хуманости. Стеван Синђелић и његови другови то сигурно заслужују.

placed in the ends of the arms of the cross base. The roof structure is octagonal in plan, and at the top, there is a cross. The chapel closes former view of the tower and it is now impossible to experience its former view.

During their existence, the chapel and whole monument experienced several reconstructions. On the occasion of one-century anniversary of the First Serbian Uprising, memorial slabs dedicated to Karadžić and Serbian uprisers were placed as well as Lamartine's message about preserving that building for the memory of future generations, in Serbian and French language. In 1937, the conservation was performed, which did not bring desired results because it was not done professionally enough. The sculptor Slavko Miletić in 1938 made the bust of Stevan Sindelić, which was placed in front of the chapel. Very stressed lines of determination and fighting spirit adorned the hero's face that is facing Čegar, which at that time was visible from that position. The bust is mounted on a pedestal on which there is a bronze relief of the same author, representing the heavy fighting which was fought on Čegar, as well as the appropriate text about Čegar and Sindelić.

34 After World War II, the whole complex was solidly protected and conserved. On the occasion of 180th anniversary of the Battle of Čegar on 31 May 1989, space around the Skull Tower was arranged and the chapel was restored.

Nowadays, on the Skull Tower, there are 59 skulls of the brave heroes from Resava, who gave their lives for freedom of Serbian people. Among them, according to the legend, there is also Stevan Sindelić's head. Their lives had been extinguished in their prime, with one word on their lips: freedom. The oppressor's desire to intimidate and eliminate any desire to resist, turned against the oppressor. The Skull-Tower today is also an example of unprecedented courage and patriotism as well as the source from which many generations are supplied with the clearest feelings for their country and people.

In peace and quietness of the chapel, Sindelić and his fighters, fallen but unforgotten, spend their endless days. Visitors to this unique monument must be excited and shaken by the story about them, but also make them to start thinking about the power of patriotism, love of freedom, conscious sacrifice for high principles and objectives, as well as about generosity and humanism. Stevan Sindelić and his friends certainly have deserved that.

35

Биста Стевана Синђелића
Bust of Stevan Sindjelic

Бој на Чегру
Battle of Cegar

